

A cívis szellem nyomtatott hírnökei Írások a debreceni könyv- és lapkiadás történetéről

„Helytörténeti kutatóként és könyvtárosként több mint negyven éve foglalkozom a debreceni könyvkiadás és időszaki sajtó múltjával, elsősorban a tizenkilencedik-huszedik századi fejleményekkel. Ebben a kettős tárgykörben számos publikációm (tanulmányom, esszém, újságcikkem, könyvismertetésem) jelent meg. Ezekből válogattam össze a mostani kötetre valót.“ – írja *Bényei Miklós* kötetének előszavában.

A szerző, aki a helytörténet-helyismeret egyik kiemelkedő hazai művelője, teoretikusa és a téma legkiválóbb szakirodalmát nyújtó szakértője, ebben a kötetében a közel negyven esztendőös publikációs tevékenységének legjavából válogatott színes csokorra valót. A tanulmányok, esszék, újságcikkek és könyvismertetések azonban korántsem adnak teljes képet közel félévszázados munkásságáról. Arról viszont tájékoztatják az olvasót, hogy a könyvkiadás és a könyvkultúra mely területeivel is foglalkozott/foglalkozik *Bényei Miklós*, aki miközben a négyszáz esztendőös debreceni könyvnyomtatás történetét beszéli el, a cívis város korabeli életképeit is felvillantja egy-egy pillanatfelvételen. Ezeknek az életképeknek a nyomán szinte megelevenedni látszanak annak a hatalmas tablónak a szereplői, akik megalapították, majd alakították és formálták a debreceni könyv és lapkiadást. A róluk szóló írásokban nem szikár események, történelmi tények lenyomataként kel életre a könyv- és lapkiadás története, hiszen a szerző kultúrtörténeti históriák „lejegyzőjeként” szépirodalmi értékeket is kínálva avatja be olvasóit a cívis város szellemiségétől áthatott könyv- és lapkiadás beszédes kronológiájába.

Bényei Miklós a kötet alcímében foglalt vállalásának megfelelően két nagy fejezetben

(*Könyvkiadás, Lapkiadás*) tárgyalja a városi könyvkiadás múltját és jelenét, valamint a Debrecenben folyó lapkiadás történetét. A témákat áttekintő, összegző írásokkal bevezetett két nagy tematikai egység határozza meg a kötetbe foglalt írások további sorrendiségét.

A debreceni könyvkiadás múltja egészen 1561-ig nyúlik vissza, amikor *Huszár Gál*, az üldözött protestáns prédikátor, a „magyarországi nyomdászat egyik vándorapostola hozta el Debrecenbe a nyomtatott betű csodáját”. A több mint négyszázhuszonöt esztendőös múltra visszatekintő nyomdászat és a könyvkiadás a reformáció talaján bontakozott ki, s bár a későbbiekben a török hódoltság, az ország három részre szakadása idején a város igencsak viharos történelmi időket élt meg, gazdasági, politikai és kulturális szerepének növekedése ekkor is meghatározó volt az ország életében.

1561-től számos vallási témájú könyvet jelentetett meg a városi kiadó, amely a későbbiekben a kollégium tudományos rangjának emelkedése folytán tankönyvekkel egészült ki. Természetesen világi kiadványok is nyomdafestéket láttak (pl. *Melius Péter* *Herbárium*a [1563], vagy *Werbőczy István* *Tripartitum*ának első magyar fordítása [1565]).

A *Rákóczi-szabadságharc* (1703–1711) idején több politikai röpiratot, valamint *Rákóczi Ferenc* három munkáját is kiadta a debreceni nyomda. A XIX. században a városi nyomdában kiadott munkák között értékes művek találhatók (pl. *Budai Ézsaiás* történelmi munkái, az *Oskolai magyar atlasz* [1806], *Sárváry Pál*: *A rajzolás mesterségének kezdete* [1805] stb.).

Az 1848-as szabadságharc idején a nyomda kivételes helyzete révén számos kiemelkedő munka jelent itt meg (pl. *Táncsics Mihály* *Új alkotmányjavaslat* című röpirata). 1857-ben a *Városi Nyomda* monopóliumát a két helybéli vállalkozó, *Telegdi Kovács Lajos* és *Okolicsányi Gyula* által alapított nyomdaüzem törte meg.

A kiegyezés utáni időszakban, 1880-ban már öt, 1907-ben pedig tizenegy nyomda működött a városban, és az egykori *Városi Nyomda*, 1905-ben, modern ipari üzemé alakult át.

„A tematikai és műfaji gazdagodás azonban nem hozta magával az átlagszínvonal emelkedését... Az abszolutizmus és a dualizmus éveiben a város fokozatosan visszaszorult az ország szellemi életében, kulturális rangja tovább csökkent. Mindennek kedvezőtlen hatása érződött a helyi könyvkiadásban is.” S bár a századforduló éveiben ismét előtérbe került a társadalmi haladás gondolata, „a polgári demokrácia kiteljesedésének igénye”, a lényegi változás elmaradt.

1914-ben megnyitotta kapuit a debreceni egyetem, és az ennek következtében felpezsdült kulturális élet ismét az ország szellemi áramkörébe kapcsolta a várost és a nyomdát, ahol a két világháború közötti időszakban számos református énekeskönyv, iskolai tankönyv, valamint középiskolai hittankönyv jelent meg. Az egyetemi évkönyvek sorozata és jó néhány jelentős tanulmánygyűjtemény látott nyomdafestéket ugyanebben az időszakban. A szépirodalmi könyvkiadásban Oláh Gábor regényei és Gulyás Pál verseskötetei jelentették az új szint, legjelentősebb pedig az Új Írók című sorozat kiadása volt, amelyet Nagy Károly nyomdája fémjelzett 1933–34-ben. Kodolányi János, Kassák Lajos, Illyés Gyula, Török Sophie, Németh László és számos más híres író neve tette emlékezetessé a debreceni könyvkiadásnak ezt az időszakát.

A második világháború befejezése után, 1945-ben a nyomdák országosan nehéz anyagi helyzete miatt a Debrecenben kiadott munkák száma jelentősen csökkent.

Az 1948 és 1956 közé eső időszakban szinte kizárólag politikai vagy mezőgazdasági témájú brosrák jelentek meg, kivételt néhány helytörténeti és néprajzi munka kiadása jelentett. Az 1955-ben megalapított Alföldi Magvető Kiadó 1957 augusztusában már meg is szűnt, és azóta Debrecenben nincs „ún. hivatásos kiadó, van viszont – mégpedig mennyiségileg és minőségileg egyaránt számottevő – helyi könyvkiadás”.

A hetvenes évek elején indult meg a debreceni könyvkiadás számottevő fellendülése, amely némileg ugyan megtorpanást mutatott a nyolcvanas években, de ez nem a kiadott művek számában, hanem inkább azok összetételében mutatkozik meg – írja a szerző, a huszadik század utolsó éveinek könyvkiadására jellemző leírással záruló fejezetben. Ezután képet kaphat az olvasó a híres és érdekes debreceni könyvek (pl.

Az első: Melius Péter Szent Pál-magyarázata [1561]; Rejtélyes Aesopus fordítás [1592]; Barta Boldi sár szűcsmester történeti krónikája [1666] stb.) sorsáról. A továbbiakban többek között debreceni nyomdák és nyomdászok, a Csokonai-naptárak, A Csokonai Kiadó első esztendeje, valamint a debreceni bibliofil műhely kerül bemutatásra.

A kötet második nagy egysége a *lapkiadás*-sal foglalkozik. A polgári fejlődés és a helyi sajtó összefüggését vizsgálja Bényei Miklós, amikor bemutatja a Debrecenben megjelent első újság, a Debreczen-nagyváradai Értesítő (1843. szept. 4.) „világra jöttének” történelmi körülményeit.

A Debreceni Disputában, Hajdú-bihari Naplóban, Erdélyi Tükörben, a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyveiben és számos más sajtóorgánumban megjelent írások többek között Jókai Mór debreceni újságírói tevékenységéről, a debreceni lapok Párizsi Kommünről szóló tudósításáról, a debreceni sajtó 1918 és 1919 közötti történetéről, Szentmihályi János pályájának debreceni szakaszáról, az 1945 utáni debreceni színházpolitikai elképzelésekről, Debrecen háború utáni sajtótörténetéről és számos más, Debrecen életéhez kötődő sajtótörténeti érdekességről tájékoztatják az olvasókat. A munka értékes része az a kötetzáró írás (*A helyi sajtó történeti kutatásának néhány kérdése*), amely módszertani útmutatóul szolgálhat a város sajtótörténetét kutatók számára.

A kötet hihetetlen gazdag tárháza az idevágó szakirodalomnak, hiszen a szerző minden, a könyvkiadás debreceni vonatkozásaival kapcsolatos dokumentumot és dokumentumrészletet feldolgozott. Imponálón gazdag a forrásjegyzékek, hivatkozások sora, amelyet a kötet végén név- és címmutató egészít ki, bizton számítva a művelődés- és sajtótörténettel foglalkozók érdeklődésére. A munka azonban nem csak Debrecenben és Hajdú-Bihar megyében számíthat könyvtári törzsanyagának, hiszen mindenütt, ahol korszerű helytörténet-írással foglalkoznak, metodikai példa lehet.

Bartók Györgyi

Bényei Miklós: A cívis szellem nyomtatott hírnökei. Írások a debreceni könyv- és lapkiadás történetéről. Debrecen, 2007. 266 p.